

Kulttuurimaantiede — maantieteen kulttuuri

JUSSI JAUHIAINEN

Maantieteen laitos, Turun yliopisto

Jostakin kumman syystä Suomessa ihmismaantieteestä käytetään nimitystä kulttuurimaantiede. Sinänsä minulla ei ole mitään kulttuuria vastaan, mutta tässä yhteydessä sana kulttuurimaantiede on harhaanjohtava, koska sillä tarkoitetaan Suomessa nimenomaan ihmismaantiedettä, antropogeografiaa (human geography), eikä varsinaista kulttuurimaantiedettä (cultural geography).

Alustukseni perustana on maantiede ja siihen liittyvät ilmiöt eli Suomessa harrastettavan ihmismaantieteen kulttuuri. Tarkastelen maantieteen kulttuuriin liittyviä ajassa virtaavia ilmiöitä luonnollisesti omasta subjektiivisesta näkökulmastani ja voi olla että tämä näkökulma ei kerro sitä miten asiat ovat, miten (ihmis)maantiede makaa Suomessa, vaan miltä asiat näyttävät yhden jatko-opiskelijan silmin tarkasteltuna. Esitykseni koostuu kolmesta osittain päällekkäisestä tiedepoliittisesta osiosta: tarvitaanko tohtoreita, miten tohtoriksi ja miksi tohtoriksi. Esimerkkitaupaukseksi kulttuurimaantieteen jatko-opiskelijasta olen valinnut itseni. Alustuksen kuluessa esitän vuosien varrella, aluksi opiskelijana ja myöhemmin jatko-opiskelijana, tekemiäni havaintoja suomalaisesta (kulttuuri)maantieteestä.

Tarvitaanko tohtoreita?

Opetusministeriö asetti muutama vuosi sitten toimikunnan tarkastelemaan tutkijoiden koulutukseen liittyviä kysymyksiä Suomessa. Toimikunta sai työnsä päätökseen vuonna 1989, jolloin julkaistiin myös aihetta koskenut mietintö (Komiteamietintö 1989: 55). Aluksi referoin hie-män tätä mietintöä, sillä se vaikuttaa monen jatko-opiskelijan jokapäiväiseen arkielämään. Mietinnössä on esitetty tutkijakoulutuksen suunta-
viivoja 1990-luvulle.

Toimikunta ehdotti tutkijakoulutuksen kehittämistä, tehostamista ja lisäämistä. Ehdotusten lähtökohtina ovat mm. seuraavat tavoitteet: Tohtorin tutkinto tulisi nähdä vasta alkuna varsinaiselle tutkijan uralle ja tutkinnon suorittamiseen kuluvaa aikaa tulisi lyhentää. Monitieteisen tutkimuksen ja tutkijoiden liikkuvuuden edellytyksiä olisi parannettava. Tutkijankoulutuksen hyväksi käytettäviä voimavaroja olisi lisättävä ja jatko-opiskelusta koituvia välittömiä kuluja oli-

si kustannettava ja muuta jatko-opiskelijalle koituvaa taloudellista räsitusta olisi kevennettävä.

Tutkijankoulutustoimikunnan mietinnöstä on aistittavissa selvä 'akateemisen olympialainen' henki: citius, altius, fortius. Jotta nämä kunnia-
akkaat tavoitteet saavutettaisiin on jatko-opiskelijan arkea avitettava vähentämällä työtaakkaa ja omasta taskusta maksettavia menoja. Tavoitteet sinänsä ovat pääosin hyviä, mutta niissä kuten monissa muissakin mietinnöissä, on tuttu sa-nahelinän maku: tohtorin tutkinnon suorittaneiden määrää tulisi nostaa, rahaa tulisi saada lisää jne.

Keskustelu tästä mietinnöstä on juuri nyt pääsyt vauhtiin. Kyseessä lienee korkeakoulujen »verotus kevenee vai keveneekö?» — keskustelu, joka johtaa parin kolmen vuoden jälkeen seestyneeseen ilmapiiriin: mehän yritimme ja tuloksi-
akin saatiin. Parempi kuitenkin on, ettei etukäteen ennusteta (tuomita) lopputuloksia. Konkreet-tien tasolla ehdotukset tuntuvat kuitenkin pelkittä lupauksilta (vrt. opintorahan korotuspäätökset ja toteutunut tilanne).

Maisterista tohtoriksi — miten, miksi?

Maantieteen jatko-opiskelussa on kaksi olennaista kysymystä, joihin jokaisen jatko-opiskelijan ja sellaiseksi aikovan olisi pystyttävä vastaamaan. Miten ja miksi tulla tohtoriksi? Lähden tarkastelemaan ensimmäistä kysymystä omien kokemusteni ja valikoidun kirjallisuuden (Komiteamietintö 1989 ja Paasi 1989) perusteella.

Oma polkuni maantieteilijänä ei varmaankaan ole ollut aivan tavanomainen, joskaan ei nyt niin erikoinenkaan. Aloitin maantieteen opinnot vuonna 1982 Turun yliopiston maantieteen laitoksella. Olin melko keskinkertainen opiskelija, ainakin jos tarkastellaan opintosuoritusteni arvosanoja. Syventävissä opinnoissa suuntauduin ihmis- eli kulttuurimaantieteeseen. Opiskeluvuosi-
ni ennen maisterin tutkintoa mahtui niin armeijaa kuin pitkä-aikaista työssäkäyntiä.

Kaksi asiaa erotti minut tavallisesta riviopiskelijasta. Toinen oli se, että toimin aktiivisesti erilaisissa maantieteen yhdistyksissä. Aluksi paikallisissa, myöhemmin kansallisissa ja vielä myöhemmin kansainvälisissä. Näihin liittyen kävin

erilaisissa maantieteen tapahtumissa eri puolilla Suomea ja Eurooppaa ja opin tuntemaan erilaisia maantieteilijöitä ja erilaista maantiedettä. Toinen erottava tekijä oli se, että suoritin pakollisten opintoviikkojen lisäksi ylimääräisiä opintoja. Sivuainevalikoimani muodostui varsin laajaksi: sosiologia, kansantaloustiede, sosiaalipolitiikka, tiedotusoppi, suunnittelulainsäädäntö, romaaninen filologia ja kulttuurihistoria.

Tavallaan kiinnostukseni maantieteeseen heräsi muiden oppiaineiden kautta. Sosiologiaa ja kulttuurihistoriaa opiskellessa havaitsin, että ne tutkivat samoja ilmiöitä kuin maantiedekin, mutta hieman eri näkökulmasta. Yhä enemmän havaitsin, ettei yhteen oppiaineeseen sitoutuminen tuota parasta mahdollista tulosta. Maantiedettä harrastava voi tosin suuntautua tutkimusmielessä lähes mihin tahansa, joten raja maantieteen ja monien muiden oppiaineiden välillä on monesti häilyvä. Mielestäni heräsi monta kertaa kysymys: olenko maantieteilijä ja mitä maantiede on?

Ensimmäinen kosketukseni maantieteen professionaaliseen maailmaan tapahtui vuotta ennen valmistumistani, kun olin yliopistolla eri kurssilla tuntiopettajana. Filosofian kandidaatiksi valmistumisen jälkeen sain kesällä 1988 kiinnityksen tutkimusassistentiksi monitieteiseen Yhdyskuntien tuleva kehitys -tutkimusohjelmaan. Kahden vuoden uurastuksen jälkeen sain valmiiksi tutkimuksen, joka oli samalla lisensiaatin tutkielmani, jolloin työsuhteeni tähän tutkimusohjelmaan päättyi.

Seuraava askeleeni suuntautui ulkomaille Suomen Akatemian tutkimusmäärärahan turvin. Lähtö ulkomaille vaatii aina ponnistuksia, täytyyhan silloin jättää tuttu ja turvallinen elinympäristö ja -kulttuuri taakseen. Samalla jää taakse tiedeyhteisö ja sen tutut ympyrät. Lähtöön ja oleskeluun poissa kotoa liittyy siis monia myönteisiä ja kielteisiä tekijöitä. Tavallaan ulkomaille lähtöni syyt voidaan jakaa henkilökohtaisiin ja tieteellisiin syihin. Henkilökohtaisista syistä tärkeimmät olivat käsitykset siitä, että pitempiaikainen oleskelu ulkomailta kehittää ja avartaa omaa ajatusmaailmaa ja olemusta. Matkailu avartaa ja vaihtelu virkistää.

Lisäksi oleskelu ulkomailta tarkoittaa yleensä sitä, että siellä oppii jonkin ulkomaan kielen hyvin, mikä on etu palatessa Suomeen. Väitetään, että yliopistomaantieteilijän leipä on pitkä ja kapea ja maistuu joskus puulta, ja kilpailu assistenttien paikoista on kova, puhumattakaan professuureista. Nuori maisteri on tohtoritulpan edessä ja nuori tohtori törmää vastaavasti professoritulppaan. Joten on ajateltava myös mah-

dollisia työpaikkoja yliopiston ulkopuolella ja kielitaito näitä metsästettäessä on avuksi. Työtä on tehtävä, sillä vaikka rahantulon voi estää, niin ei menoja. Opinto- ja asuntolainan yms. takaisinmaksu pitävät nuoren maantieteilijän kiinni työssä.

Ulkomaille lähtöni tieteellisistä syistä on ensinnäkin mainittava suunnitelma tehdä vertaileva tutkimus kaupunkiudistuksesta ja asumisen muutoksista Barcelonan keskustassa väitöskirjaani varten. Myös se, mitä tiedän espanjalaisesta maantieteestä, on kiinnostavaa. Maantieteen virtaukset ovat peräisin ranskalaisesta koulukunnasta, joten tämä antaa uusia näkökulmia maantieteen tarkasteluun oppiaineena. Humanismin ja historian läsnäolo on käsin kosketeltavaa.

Mielestäni maantiede on kansainvälinen tiede, eikä pelkästään kansallisella tasolla pysytellen kehity kansainväliseksi tutkijaksi. Jotta suomalainen maantiede kehittyisi kansainvälisellä tasolla on täältä lähdettävä ulkomaille hankkimaan uusia ajatuksia ja palattava takaisin tänne soveltamaan niitä. Ulkomailta opiskelu tuo mukanaan myös uusia tieteellisiä kontakteja ja lisää näin kansainvälistä kanssakäymistä. Ulkomaille lähteminen ei tietystikään saa olla itsetarkoitus. Erityisesti pitää harkita minne ja miten. Mielestäni ulkomailta olosta tulisi ottaa kaikki hyöty irti, joten tulisi pyrkiä parhaaseen mahdolliseen opetukseen ja ohjaukseen. Yhtäläillä on tärkeää, että tänne Suomeen tulee ulkomaalaisia maantieteilijöitä. Mitä kiinnostavampaa ja tieteellisesti merkittävämpää maantiedettä me täällä teemme, sitä paremmat mahdollisuudet meillä on kansainväliseen kanssakäymiseen maantieteessä.

Miten tohtoriksi sitten tullaan? Siitä minulla ei ole tietoa, koska en ole tohtori, mutta lisensiaatiksi tulosta tiedän jotakin. Mielestäni nykyinen lisensiaatin tutkinto on suora jatko uuden tutkintojärjestelmän mukaiselle opintoputkelle. Opintoviikot, luennot ja kirjatentit vilisevät myös lisensiaatiksi aikovan silmissä. »On suoritettava 20 opintoviikkoa oman tieteenalan opintoja, 20 opintoviikkoa omaa tieteenalaa tukevan tieteenalan opintoja sekä laadittava 60 opintoviikon laajuinen tutkielma.«. Luentoja, kirjatenttejä, seminaareja, konferensseja ja gradua laajempi tutkimus, siinä koko homma yksinkertaisuudessaan. Lisensiaatiksi tulon jälkeen varsinainen työ alkaakin eli »tämä on pieni askel ihmiskunnalle, mutta suuri harppaus jatko-opiskelijalle«.

Viime aikoina on puhuttu paljon siitä, että lisensiaatin tutkinto on turha. Olen eri mieltä, mutta tähän on mielipidekysymys. Mielestäni lisensiaatintutkimusta tulisi käyttää polkuna

kohti väitöskirjaa, tieteellisenä kokeiluna, jossa voisi olla vielä erehdyksiä ja sivupolkuja. Suora eteneminen väitöskirjaan on luonnollisesti nopeampi tie tohtoriksi, mikäli vain jatko-opiskelijan rahkeet kestävät. Toisaalta lisensiaatin tutkinnon suorittaminen ja siihen liittyvän tutkimuksen teko on jatko-opiskelijalle tieteellisen tason mittari tai paremminkin väliasema, jossa tarkastellaan sitä tasoa, johon on päästy. Lisensiaatin tutkinto olisi mielestäni säilytettävä, sillä voihan käydä niin, ettei jatko-opiskelijan motivaatio tai istumalihakset riitä väittelyyn asti. Tällöin jatko-opiskelusta jäisi muutakin käteen kuin kasa vanhentuneita suunnitelmia ja nopeasti ajan myötä kellastuvia käsikirjoituksia. Tieteen tulee olla julkista. Professorin pöytälaatikkoon tai maantieteen laitosten kassakaappeihin päätyvät maisterin tai lisensiaatin tutkielmat eivät edistä yhteiskunnan kehittymistä.

Väitöskirjatutkimuksen tulisi olla näyte siitä, että tohtoriksi väittelevällä on hallussa tieteelliset perustiedot ja -taidot. Sen ei tulisi olla aina perinteinen tieteellinen tiiliskivi, jossa on selvitetty jokin tieteellinen kysymys juurta jaksaa maailman synnystä sen loppuun asti. Mielestäni on kammottavaa, jos väitöskirja on jonkin maantieteilijän ensimmäinen tieteellinen julkaisu. Kirjoittamaan oppii pääsääntöisesti kirjoittamalla ja omien ajatusten ja tutkimusten julkaiseminen asettaa ne julkisen kritiikin alle. Helppoa se ei ole, ainakaan jokaiselle. Muistan itsekin yhden ystävällisen, mutta samalla murskaavan tuomion eräästä luonnoksestani, jota tarjotin julkaistavaksi. Opetusministeriön suunnittelema neljän vuoden putki maisterista tohtoriksi vie väkisin jatko-opiskelun väitöskirjakeskeisyyteen. Putkessa ei ole aikaa vilkuilla muualle, eikä ajatella ja kirjoittaa »ylimääräisiä» asioita.

Onko elämää väitöskirjan jälkeen?

Väitöskirjan teko ja väittely lienee tavalliselle opiskelijalle ja vielä monelle jatko-opiskelijallekin jokin salaperäinen tavoite, jota kohti tulisi ponnistella. Monen mielessä on vuosikausien intensiivinen ja pedanttinen työ, suuri kasa papereja, paksu tieteellinen tiiliskivi ja frakki päällä suoritettava puhe riitti kumarruksineen ja kysymyksineen väitöstilaisuudessa. Väitöskirjan teko ei saisi olla pelottava asia ja tieteellisen uran kul-

minaatio, vaan siihen tulisi suhtautua kuin mihin tahansa tutkimukseen, tietysti akateemisen maailman kommervenkkit huomioon ottaen.

Kuka arvostaa maantieteessä väitellyttä filosofian tohtoria? Yliopistossa heitä ainakin on, vai onko? Yliopistomaanteitelijän urakehitys Suomessa on hidas ja pitkä. Tästä ovat esimerkkeinä lukuiset dosentit, jotka ovat työskennelleet akateemisen uransa assistentteina. Dosenteille tulisi saada yliassistenttuureja, jolloin assistentin virkaa voitaisiin käyttää nimenomaan jatkokoulutuspaikkana, tieteellisen uran alkutaipaleena, jossa saadaan ensikosketus professionaalisen maantieteen maailmaan. Professoriksi aikovalla jatko-opiskelun aloittavalla alkaa olla jo kiire, mikäli aikoo päästä professoriksi vuosituhannen vaihteessa. Tätä seuraava täyttö lieneekin vuonna 2020, joten tähän saumaan nyt aloittavalla jatko-opiskelijalla on hyvät mahdollisuudet. Aikaa meritoitumiseen on, sillä professoriksi pääseminen ei ole lasten leikkiä, vaan (lähes) verissäpäin käytävää taistelua, jossa ei keinoja kaihdeta. Tästä on esimerkkinä viimeaikaiset maantieteen professuurien täytöt Oulussa, Helsingissä ja Turussa.

Miksi kannattaa opiskella yliopistossa maantiedettä maisterin tutkinnon jälkeen? Taloudellisesti se ei ainakaan ole kannattavaa, mikäli tarkastellaan palkkoja valtion tehtävissä tai yksityisellä sektorilla. Sosiaalinen arvostuskaan ei juuri siitä kummene, maisteri vai tohtori. Päinvastoin tohtorilla on Suomessa työelämässä omituinen maine, mistä on monissa paikoissa haittaa. Katsotaan, että tohtori on aivan liian koulutettu. Hän ei enää pysty tekemään tavallisia asioita, vaan hänen ajatuksensa liikkuvat tieteellisissä sfääreissä. Tämä kyseenalainen maine on ikävä asia, sillä mikäli tohtoreita aletaan 'tuottaa' yhä enemmän maantieteessä, on heille löydettävä työpaikkoja yhä enemmän yliopistojen ja korkeakoulujen ulkopuolelta. Tohtorin menneen maineen oikaisemiseksi on tehtävä työtä. Tämä työ on nimenomaan kriittistä ja mielenkiintoista tutkimusta ja tästä tutkimuksesta tiedottamista myös yliopistojen ulkopuolella.

Jos joku kaiken tämän kritiikin jälkeen vielä haluaa jatko-opiskelijaksi, täytyy hänessä olla jotakin erikoista. Itse en kadu suuntautumistani jatko-opiskelijaksi. Miksi? Akateeminen vapaus, etsimisen ja löytämisen ilo ja ajatus siitä, että voi omalta osaltaan viedä tiedettä ja yhteiskuntaa eteenpäin piirun verran!